

Қазақстан Республикасының білім және ғылым министірлігі
академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

Биологиялық ресурстар

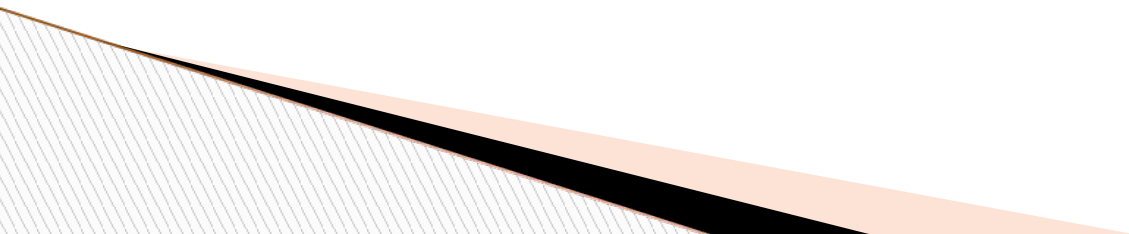
Мамандық: 5В070100 «Биотехнология»

Автор: Ауельбекова А.К. , б.ғ.к.,
ботаника кафедрасының доценті

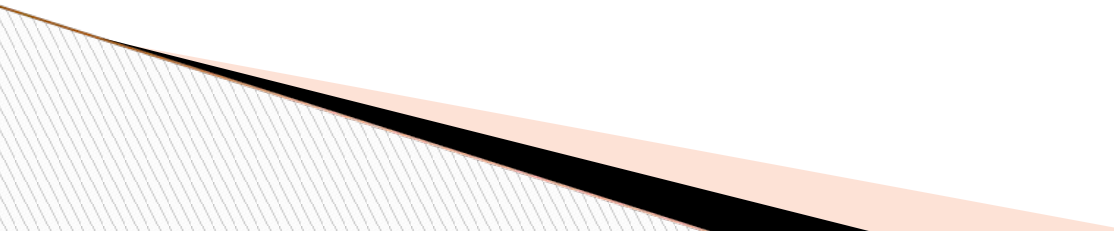
Сабак түрі: дәріс

Қарағанды 2015

Тақырып 2. Топырақ-өсімдік қорлары

▣ **Дәріс жоспары:**

- ▣ 1. Қазақстандағы өсімдік қорлары.
  - ▣ 2. Дәрілік өсімдіктер қорлары.
  - ▣ 3. Мал азықтық өсімдіктер қорлары.
-

1. Қазақстандағы шөл, шөлейт аймақтары

- Қазақстанның солтүстік аймақтары оңтүстікке қарағанда салқын, ылғалды келеді: сол үшін көбінесе орманды аймаққа ұласып кетеді. Солтүстіктен оңтүстікке қарай орман, орман шөлейт және шөл аймақтарына ауыса бастайды.

Бұл аймақтарда тиісті өсімдіктің бірі – сәлбен.

Шөлейт өсімдігінің тағы бір түрі әдемі гүлдейтін – тобылғы.

Шөл аймағында және әралуан гүлдейтін өсімдік түрі – қызыл көкгүл.

Шөлейт аймақтарына тиісті өсімдіктердің бірі – козолец.

**Шөл аймақтарына кіретін
өсімдіктер түрі- жоңышқа. Оның
бірнеше түрі бар.**

**Олардың ішінде шөл және шөлейт
аймақтарында өсетін - эспарцет**

2. Шөлейт аймағы, климат

және өсімдіктердің дүниесі. Шөлейт аймақтарына келсек бұл аймақтар шөлейт аймақтарына қарағанда шөлді болып келеді. Жабындысы селеу болып есептеледі.

Тағы бір шөл өсімдігі өкілі *шалфей.*

- ▣ Жапырақтары мен гүл сабағы тамыр түбірінен өсіп шыққан. Гүлдері көк түсті гүлдейді. Шөл аймағында бұл өсімдік гүлінің түсі қалыңдығымен ажыратылып тұрады. Шөл аймағына тиісті өсімдіктің бірі-тіккенек. Оның гүлі қызғыш болады, тікенді. Сабағы жиі бұтақтанған. Жалпы көрінісі шар тәрізді формаға ие.

3. Шөл аймақтары, климаттық

- Шөл аймақтары өсімдік түрлеріне кедей жағдайы және өсімдіктері болып келеді, орташа есеппен 1 метр шаршы жерге 9-10 дана шөл түрі тура келеді. Шөл аймақтары негізгі жайылымдар болғандықтан өсімдік түрлерінің азайып кетуіне алып келеді. Шөл аймағының көп аймақтарын бидай иеленіп жатады. Аз мөлшерде бау-бақша т.б өсімдіктер иеленеді.

Шөл аймағына тән өсімдік - сексеуіл

Құмды шөл өсімдіктері.

- Қазақстанның құмды шөлдерінің өсімдіктері біршама көп және әр түрлі болып келеді. Араларында қуыстары көп борпылдақ құмды топырақтан су төмен қарай тез өтіп, тереңде тығыз тау жыныстарының үстінде жиналады; бұдан су өте алмайды.

Жүзгеннің гүлі ақ немесе қызыл түсті, ұсақ хош иісті келеді. Жүзгеннің жемісі кішкентай кірпі тәрізді: жан-жағында жал-жал болып біткен құрғақ өркендері бар, олар ұшы тойтарылған ине тәрізді келеді.

Құм қараған немесе қоян сүйек өте әдемі өседі. Бұл бұта тәрізді де кішігірім ағаш тәрізді де болып келеді.

**Қияқ. Мұның сабақтары қатты;
білеуленіп біткен шырынды
тамырсабақтарынан шашақтанған жіңішке
тамырлар жан-жаққа таралып, кең аймақ
алып жатады да, жылжымалы құмдарды
жақсы тоқтатады.**

Құрғақшылық түсе бастаған кезде қияқтың жапырақтары ұшынан төмен қарай көбейе бастайды: алдымен қызарады, содан кейін сарғаяды, сөйтіп ең ақырында күреңдетеді. Бұл кезе хлорофил мен қоректік заттар жапырақтардың түп жағына келіп, одан ары тамыр мойнына жылжыйды.

Далалы жердің ойпаттарында өсетін еркекшөптің масақтары-жалпақ, үш бұрышқа ұқсас келсе, ал оның құмда өсетіндерінің масқтары-жіңішке және ұзын болады. Мұның биік және көп сабақты келетін түптері қопа болып та өседі. Еркекшөп жазық жердегі құмдарда да өседі, жазық құмда өскен еркекшөпті пішенге арнап шабады

**Оңтүстік құмды шөлдерде қияқтың
орнына бетегеге ұқсас селеубояу
деген астық тұқымдас өседі.**

**Селеубояу жан-жағына мықты,
жуан және қамшының өрімі
тәрізді тамырлар шығарады.
Селеубояудың жер бетінен
биіктігі жарты метрдей-ақ
болғанымен тамыры
айналасындағы метр жерге
дейінгі сусымалы құмды бекітеді.**

Қаскелең өзенінің сол жағалауларында , Қаскелең маңы Мойынқұмы дейтін құмды шөл бар. Бұл арада бір жылдық жабайы қара бидай өседі.

**Мұның сабаны жіңішке,
масақтары сынғыш, дәндері
мәдени қара бидайдікі тәрізіді,
бірақ майда болады. Көктемі
жылы және жауын-шашын
болғанжылдары, бұл шөлдің
кейбір жерлерінде жабайы қара
бидай адам қолдан еккендей
қалың өседі**

Көктемде мүктер көгереді, өседі және көбейеді.

Құмаршықтың шумақтанып жатқан тамрлары өзінің өсіп тұрған айналасындағы бірнеше метр жердің құмын бекітеді.

Құмаршықтың тұқымы ұсақ болғанымен, оның ақуызы және майы көп келеді, сондықтан да кейде оны жинап алып жергілікті ел жарма жасайды.

Бұл өсімдік қос жарнақтылар класы, Алаботалар тұқымдасы, құмаршық туысына жататын бір жылдық шөптесін өсімдік. Биіктігі 20 - 100 см. Сабағы түп жағынан бастап тармақталып өседі. Жапырағы қандауыр пішінді әрі тікенекті болады. Тамыз - қазан айларында гүлдеп, жеміс салады. Жемісі 3, 5 - 5, 5 мм дей түксіз үлпілдек қанатты дәнек. Тұқымы жұмыртқа тәрізді алқызыл түсті келеді.

Құмаршық – мал азығы. Сүрлемге салынады. Оның тұқымынан ұн жасап, нан пісіреді жай ботқа да жасайды. Тұқымынан май алынады, ол күнбағыс майынан бірде - бір кем емес. Құм көшкінін тоқтату үшін де есіп өсіреді.

**Борпылдақ құмды топырақта
көбінесе ебе қаңбақ өседі. Ол
қалампыр тұқымдастарға жатады.**

Ол қалампыр тұқымдастарға жатады. Гүлдері өте ұсақ және түсі сәл қызғылттау, барлығы бірігіп сиректеу біткен шашақ бас гүлшоғырына айналады, сондықтан да ол анадайдан көзге түседі. Ебе қаңбақтың жап-жасыл топырақтары сары түсті құмның үстіне төселе жатады; тамырлары жуан келеді, онда дәрілік және желімтік заттары болады.

**Тығыз құмдарда атам заманнан бері
қылша дейтін бұта өседі.**

Қылшаның жер бетінде өсе бастағанына бірнеше ондаған миллион жылдар өтті. Кейбір ғалымдар қылшаға ұқсас ертедегі өсімдіктер, осы кездегі гүлді ағаштардың, бұталардың және шөптердің ата-тегі деп есептейді. Қылшада дәрілік заттар болады, сондықтан дәрі алу үшін оны әдейі дайындайды.

Құмда өсетін шырыш өсімдігінен де көп желім алуға болады.

Әдебиеттер:

- 1. Бартов В.Ф. Экономические аспекты экологические аспекты.
- 2. Экологические кризисы. М.1970г.
- 3. Веклиг О.А. Эколога – экономические противоречия. Киев – 1991
- 4. Охрана ландшафтов М.1982г.
- 5. Природные ресурсы и охрана окружающей среды в респуб. Казахстан. А-А. 1994г.
- 6. Қажымұратов М «Қазақстанда кездесетін пайдалы өсімдіктер» «Қайнар» баспасы Алматы 1975ж
- 7. Ж.Лұқпанов, Р.Әлімқұлова, М.Тәртеннова «Өсімдік өмір өзегі» Алматы «Қайнар» 1991ж
- 8. Б.Муханов, Т.Мұсақұлов «Қазақстанның өсімдіктері мен жануарлары»
- 9. А.А.Иващенко «Қазақстанның өсімдіктер әлемі суретті энциклопедия» Алматы кітап 2004
-

Сұрақтар:

- 1. Қазақстандағы өсімдік қорлары қандай?
- 2. Дәрілік өсімдіктер қорлары неге байланысты?
- 3. Мал азықтық өсімдіктер қорларын қалай сақтауға болады?

НАЗАРЛАРЫҢЫЗГА РАХМЕТ!

